

प्राचीन व आधुनिक शास्त्रज्ञ

राज्यसेवा व UPSC — परीक्षोपयोगी तक्ता

क्र.	शास्त्रज्ञ	कालखंड	देश/प्रदेश	प्रमुख क्षेत्र	प्रमुख योगदान/शोध
1	आर्यभट्ट	प्राचीन	भारत	गणित, खगोलशास्त्र	आर्यभटीय; पृथ्वीच्या स्वतःभोवती फिरण्याची कल्पना; पायाचे सन्निकट मूल्य
2	ब्रह्मगुप्त	प्राचीन	भारत	गणित, खगोलशास्त्र	शून्याचे गणितीय नियम; ऋण संख्यांचे नियम
3	भास्कराचार्य	प्राचीन	भारत	गणित, खगोलशास्त्र	सिद्धांत शिरोमणी; बीजगणित व खगोलशास्त्रातील योगदान
4	चरक	प्राचीन	भारत	वैद्यकशास्त्र	चरकसंहिता; आयुर्वेद
5	सुश्रुत	प्राचीन	भारत	शल्यचिकित्सा	सुश्रुतसंहिता; शल्यचिकित्सेतील महत्त्वपूर्ण योगदान
6	कणाद	प्राचीन	भारत	पदार्थविज्ञान/तत्त्वज्ञान	पदार्थाच्या सूक्ष्म कणांची अणू संकल्पना
7	नागार्जुन	प्राचीन	भारत	रसायनशास्त्र	धातू व रासायनिक प्रक्रियांवरील कार्य
8	आर्यभट्ट द्वितीय	मध्ययुगीन	भारत	गणित, खगोलशास्त्र	खगोलशास्त्रीय गणना व गणितीय कार्य
9	युक्लिड	प्राचीन	ग्रीस	भूमिती	Elements; भूमितीची पायाभूत मांडणी
10	आर्किमिडीज	प्राचीन	ग्रीस	भौतिकशास्त्र, गणित	उत्प्लावकता सिद्धांत; यांत्रिकीतील योगदान
11	हिप्पार्कस	प्राचीन	ग्रीस	खगोलशास्त्र	तारकासूची व विषुववृत्ताच्या अग्रगतीचा अभ्यास
12	टॉलेमी	प्राचीन	इजिप्त/ग्रीस	खगोलशास्त्र	भू-केंद्री विश्वकल्पनेची मांडणी
13	अल-ख्वारिझ्मी	मध्ययुगीन	इस्लामी जग	गणित	बीजगणिताची पायाभरणी; अल्गोरिदम संकल्पना
14	निकोलस कोपर्निकस	आधुनिक आरंभिक	पोलंड	खगोलशास्त्र	सूर्यकेंद्री सिद्धांत
15	गॅलिलिओ गॅलिली	आधुनिक आरंभिक	इटली	भौतिकशास्त्र, खगोलशास्त्र	दुर्बिणीद्वारे खगोलीय निरीक्षणे; गतीचा अभ्यास
16	योहान्स केप्लर	आधुनिक आरंभिक	जर्मनी	खगोलशास्त्र	ग्रहांच्या गतीचे तीन नियम
17	आयझॅक न्यूटन	आधुनिक	इंग्लंड	भौतिकशास्त्र, गणित	गतीचे नियम; सार्वत्रिक गुरुत्वाकर्षण
18	मायकेल फॅराडे	आधुनिक	इंग्लंड	भौतिकशास्त्र	विद्युतचुंबकीय प्रेरण
19	जेम्स क्लार्क मॅक्सवेल	आधुनिक	स्कॉटलंड	भौतिकशास्त्र	विद्युतचुंबकीय सिद्धांत
20	चार्ल्स डार्विन	आधुनिक	इंग्लंड	जीवशास्त्र	नैसर्गिक निवडीद्वारे उत्क्रांतीचा सिद्धांत

क्र.	शास्त्रज्ञ	कालखंड	देश/प्रदेश	प्रमुख क्षेत्र	प्रमुख योगदान/शोध
21	लुई पाश्चर	आधुनिक	फ्रान्स	सूक्ष्मजीवशास्त्र	जंतुसिद्धांत; पाश्चरायझेशन; लसीकरणातील योगदान
22	ग्रेगर मेंडेल	आधुनिक	ऑस्ट्रिया	आनुवंशशास्त्र	आनुवंशिकतेचे मूलभूत नियम
23	दिमित्री मेंडेलीव्ह	आधुनिक	रशिया	रसायनशास्त्र	आवर्त सारणीची मांडणी
24	अलेक्झांडर फ्लेमिंग	आधुनिक	स्कॉटलंड	वैद्यकशास्त्र	पेनिसिलिनचा शोध
25	अल्बर्ट आइन्स्टाइन	आधुनिक	जर्मनी	भौतिकशास्त्र	सापेक्षतावाद; प्रकाशविद्युत परिणाम
26	मेरी क्युरी	आधुनिक	पोलंड/फ्रान्स	भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र	रेडिओधर्मितेवरील संशोधन; पोलोनियम व रेडियम
27	अर्नेस्ट रदरफोर्ड	आधुनिक	न्यूझीलंड/ब्रिटन	भौतिकशास्त्र	अणुकेंद्राचा शोध; अणूची रचना
28	नील्स बोहर	आधुनिक	डेन्मार्क	भौतिकशास्त्र	अणूचे बोहर प्रारूप
29	जे. जे. थॉमसन	आधुनिक	इंग्लंड	भौतिकशास्त्र	इलेक्ट्रॉनचा शोध
30	जेम्स चॅडविक	आधुनिक	इंग्लंड	भौतिकशास्त्र	न्यूट्रॉनचा शोध
31	सी. व्ही. रमण	आधुनिक	भारत	भौतिकशास्त्र	रमण परिणाम
32	सत्येंद्रनाथ बोस	आधुनिक	भारत	भौतिकशास्त्र	बोस-आइन्स्टाइन सांख्यिकी; बोसॉन संकल्पनेशी संबंधित कार्य
33	मेघनाद साहा	आधुनिक	भारत	खगोलभौतिकी	साहा आयनीकरण समीकरण
34	होमी जे. भाभा	आधुनिक	भारत	अणुविज्ञान	भारतीय अणुकार्यक्रमाची पायाभरणी
35	विक्रम साराभाई	आधुनिक	भारत	अंतराळ विज्ञान	भारतीय अंतराळ कार्यक्रमाचे संस्थापक
36	ए. पी. जे. अब्दुल कलाम	आधुनिक	भारत	अंतराळ/संरक्षण तंत्रज्ञान	क्षेपणास्त्र व अंतराळ कार्यक्रमातील महत्त्वपूर्ण योगदान
37	जगदीशचंद्र बोस	आधुनिक	भारत	भौतिकशास्त्र, वनस्पतिशास्त्र	रेडिओ/मायक्रोवेव्ह संशोधन; वनस्पतींच्या प्रतिसादाचा अभ्यास
38	एस. एन. बोस	आधुनिक	भारत	क्वांटम भौतिकशास्त्र	बोस-आइन्स्टाइन सांख्यिकी

🔑 MPSC/UPSC साठी अतिमहत्त्वाच्या जोड्या

शास्त्रज्ञ	लक्षात ठेवण्याचा मुद्दा
आर्यभट्ट	खगोलशास्त्र + गणित
ब्रह्मगुप्त	शून्याचे नियम
सुश्रुत	शल्यचिकित्सा
चरक	आयुर्वेद
कणाद	अणूची संकल्पना
आर्किमिडीज	उत्प्लावकता
कोपर्निकस	सूर्यकेंद्री सिद्धांत
केप्लर	ग्रहांच्या गतीचे नियम
न्यूटन	गुरुत्वाकर्षण + गतीचे नियम
फॅराडे	विद्युतचुंबकीय प्रेरण
डार्विन	उत्क्रांती
मेंडेल	आनुवंशशास्त्र
मेंडेलीव्ह	आवर्त सारणी
फ्लेमिंग	पेनिसिलिन
जे. जे. थॉमसन	इलेक्ट्रॉन
रदरफोर्ड	अणुकेंद्र
चॅडविक	न्यूट्रॉन
बोहर	अणूचे प्रारूप
आइन्स्टाइन	सापेक्षतावाद
सी. व्ही. रमण	रमण परिणाम
होमी भाभा	अणुविज्ञान
विक्रम साराभाई	भारतीय अंतराळ कार्यक्रम

महत्त्वाचे One-Liners

प्राचीन व मध्ययुगीन भारतीय शास्त्रज्ञ

आर्यभट्ट — 'आर्यभटीय' ग्रंथाचे लेखक; पृथ्वी स्वतःभोवती फिरते ही कल्पना मांडणारे.

भारताच्या पहिल्या उपग्रहाला 'आर्यभट्ट' हे नाव प्राचीन गणिती-खगोलशास्त्रज्ञ आर्यभट्ट यांच्या सन्मानार्थ दिले आहे.

ब्रह्मगुप्त — शून्य व ऋण संख्यांचे गणितीय नियम मांडणारे भारतीय गणितज्ञ.

भास्कराचार्य — 'सिद्धांत शिरोमणी' या ग्रंथाचे लेखक; बीजगणित व खगोलशास्त्रातील योगदान.

चरक — 'चरकसंहिता' चे कर्ते; आयुर्वेदातील प्रमुख वैद्य.

सुश्रुत — 'सुश्रुतसंहिता' चे कर्ते; प्राचीन भारतातील शल्यचिकित्सेतील अग्रणी.

कणाद — पदार्थ सूक्ष्म कणांपासून बनलेला आहे ही अणू संकल्पना मांडणारे.

नागार्जुन — धातू व रासायनिक प्रक्रियांवरील कार्यासाठी ओळखले जाणारे प्राचीन भारतीय रसायनशास्त्रज्ञ.

प्राचीन ग्रीक, इस्लामी जग व आरंभिक आधुनिक शास्त्रज्ञ

युक्लिड — 'Elements' या ग्रंथाद्वारे भूमितीची पायाभूत मांडणी करणारे ग्रीक गणितज्ञ.

आर्किमिडीज — उत्प्लावकतेचा सिद्धांत (तरंगण्याचा नियम) मांडणारे ग्रीक शास्त्रज्ञ.

हिप्पार्कस — तारकासूची तयार करणारे व विषुववृत्ताच्या अग्रगतीचा अभ्यास करणारे ग्रीक खगोलशास्त्रज्ञ.

टॉलेमी — पृथ्वी विश्वाच्या केंद्रस्थानी आहे या भू-केंद्री कल्पनेची मांडणी.

अल-ख्वारिझ्मी — बीजगणिताची पायाभरणी; 'अल्गोरिदम' ही संकल्पना त्यांच्या नावाशी संबंधित.

कोपर्निकस — सूर्य केंद्रस्थानी आहे हा सूर्यकेंद्री सिद्धांत मांडणारे पोलिश खगोलशास्त्रज्ञ.

गॅलिलिओ — दुर्बिणीद्वारे खगोलीय निरीक्षणे करणारे इटालियन शास्त्रज्ञ.

केप्लर — ग्रहांच्या गतीचे तीन नियम मांडणारे जर्मन खगोलशास्त्रज्ञ.

आधुनिक जागतिक शास्त्रज्ञ

न्यूटन — गतीचे नियम व सार्वत्रिक गुरुत्वाकर्षणाचा सिद्धांत.

फॅराडे — विद्युतचुंबकीय प्रेरणाचा शोध.

मॅक्सवेल — विद्युतचुंबकीय सिद्धांताची मांडणी.

डार्विन — नैसर्गिक निवडीद्वारे उत्क्रांतीचा सिद्धांत.

लुई पाश्चर — जंतुसिद्धांत, पाश्चरायझेशन व लसीकरणातील योगदान.

ग्रेगर मॅंडेल — आनुवंशिकतेचे मूलभूत नियम मांडणारे; आनुवंशशास्त्राचे जनक.

मॅडेलीव्ह — आवर्त सारणीची मांडणी करणारे रशियन रसायनशास्त्रज्ञ.

अलेक्झांडर फ्लेमिंग — पेनिसिलिनचा शोध लावणारे स्कॉटिश वैज्ञानिक.

अणू व भौतिकशास्त्र

आइन्स्टाइन — सापेक्षतावाद व प्रकाशविद्युत परिणाम.

मेरी क्युरी — रेडिओधर्मितेवर संशोधन; पोलोनियम व रेडियमचा शोध.

मेरी क्युरी — भौतिकशास्त्र व रसायनशास्त्र अशा दोन शाखांत कार्य करणाऱ्या शास्त्रज्ञ.

जे. जे. थॉमसन — इलेक्ट्रॉनचा शोध.

रदरफोर्ड — अणुकेंद्राचा शोध; अणूची रचना स्पष्ट करणारे.

नील्स बोहर — अणूचे बोहर प्रारूप मांडणारे.

चॅडविक — न्यूट्रॉनचा शोध.

भारतीय आधुनिक शास्त्रज्ञ

सी. व्ही. रमण — 'रमण परिणाम' शोधणारे भारतीय भौतिकशास्त्रज्ञ.

सत्येंद्रनाथ बोस — बोस-आइन्स्टाइन सांख्यिकी; बोसॉन संकल्पनेशी संबंधित कार्य.

एस. एन. बोस आणि सत्येंद्रनाथ बोस — एकाच शास्त्रज्ञाची दोन नावे रूपे.

मेघनाद साहा — साहा आयनीकरण समीकरणाचे जनक (खगोलभौतिकी).

होमी जे. भाभा — भारतीय अणुकार्यक्रमाची पायाभरणी करणारे शास्त्रज्ञ.

विक्रम साराभाई — भारतीय अंतराळ कार्यक्रमाचे संस्थापक.

ए. पी. जे. अब्दुल कलाम — क्षेपणास्त्र व अंतराळ कार्यक्रमातील महत्त्वपूर्ण योगदान.

जगदीशचंद्र बोस — रेडिओ/मायक्रोवेव्ह संशोधन व वनस्पतींच्या प्रतिसादाचा अभ्यास.

जोडी लक्षात ठेवा — झटपट स्मरण

थॉमसन = इलेक्ट्रॉन; रदरफोर्ड = अणुकेंद्र; चॅडविक = न्यूट्रॉन.

कोपर्निकस = सूर्यकेंद्री; टॉलेमी = भू-केंद्री.

फॅराडे = विद्युतचुंबकीय प्रेरण; मॅक्सवेल = विद्युतचुंबकीय सिद्धांत.

चरक = आयुर्वेद (वैद्यक); सुश्रुत = शल्यचिकित्सा.

भाभा = अणुविज्ञान; साराभाई = अंतराळ कार्यक्रम.

आर्किमिडीज = उत्प्लावकता; न्यूटन = गुरुत्वाकर्षण.